

Een ruime autonomie

MAGDA MICHIELENS

1. Het sterke subject

Nieuwe inzichten over het individu en het sterke subject van de Verlichting zijn niet van vandaag of gisteren. De aanloop naar het zogenaamd postmoderne individu kent een lange adem. Filosofische analyses over de bespreking van een veranderd filosofisch concept van wat het subject is, gaan terug naar het einde van de 19de eeuw.

De crisis van het subject gaat terug naar Nietzsche, Marx, Freud. Het postmoderne denken heeft zijn wortels in het avant-gardedenken van het begin van de twintigste eeuw. Het heeft bijgevolg niet veel zin om de crisis van het individu (of het nieuwe individu) te koppelen aan de crisis van de verzorgingsstaat.

Terwijl sommige filosofen het mensbeeld verlaten dat strikt autonoom, sterk, individueel en rationeel handelend is, zijn er steeds in hetzelfde tijdvak filosofen geweest die dat beeld wel bleven aanhangen. Dat was in vorige decennia zo en dat is ook vandaag zo.

2. De normativiteit van een mensbeeld

De term 'mensbeeld' is een moeilijk concept. Indien goed uitgelegd wordt wat de gebruikte analysemethode is kan bijvoorbeeld uit de werken van een auteur afgeleid worden wat zijn of haar mensbeeld is. Indien men zorgvuldig te werk gaat, kan met enige graad van overtuigingskracht (zelfs niet 'zekerheid') gededuceerd worden wat het mensbeeld is van dichter X of filosoof Y, indien hun teksten worden bestudeerd. Sociologen kunnen 'het mensbeeld' van bepaalde sociale categorieën mensen achterhalen door empirisch onderzoek. Communicatiewetenschappers achterhalen het mensbeeld in tijdschriften, kranten en mediaboodschappen van allerlei aard.

Al deze 'mensenbeelden' tonen zich niet op het eerste gezicht. Telkens is een grondige analyse nodig van de empirische werkelijkheid. Centraal hierin is tevens dat het gaat om clusters van opvattingen over 'de mens' die door concrete mensen worden gehuldigd. Die

opvattingen betreffen zowel het Sein en het Sollen: wat men vindt dat de mens IS en wat men vindt dat de mens zou MOETEN c.q. KUNNEN zijn.

In de tekst wordt naar mijn smaak te soepel omgesprongen met het begrip 'mensbeeld'. Vaak heeft dat te maken met het noodzakelijk kort weergeven van andere auteurs die tot de redenering bijdragen. Een bijkomende kwestie is dat 'mensbeeld' steeds synoniem lijkt met 'dominant mensbeeld'. Doorheen de vele uitspraken over de mens wordt een profiel getrokken. Van de vele verschillende visies wordt een abstractie gemaakt.

De tekst maakt goed duidelijk dat het steeds moeilijker is geworden om die generalisatie op een min of meer verantwoorde manier door te voeren. Het einde van een 'mensbeeld'? Als dit een vaststelling is, betekent dit trouwens nog niet dat het een norm hoeft te zijn.

3. Diversiteit

Het zou een norm kunnen zijn: de verscheidenheid tussen mensen is zo groot en zo vruchtbaar dat het belangrijk is om die verscheidenheid te zien, te huldigen, in stand te houden. En de samenleving zo te organiseren dat die verscheidenheid in vrijheid kan bloeien. Zo te organiseren dat ontwikkeling en succes niet afhankelijk is van aanpassing aan één model.

Enkele argumenten:

- de pijn vermijden die gedaan wordt aan diegenen die in het keurslijf worden gedwongen

- de creativiteit niet laten verloren gaan van alternatieve stemmen
- de gevaren vermijden die uitgaan van het feit dat er instanties bestaan die de macht hebben om te reduceren tot het ene inzicht in het feit dat de complexiteit van de samenleving vereist dat een grote diversiteit van probleemoplossingsstrategieën kan worden gebruikt.

Dit zijn slechts aanzetten tot het formuleren van enkele argumenten.

Hoewel – zeker ook in feministische kringen – het differentiedenken een grote rijkdom naar voren heeft gebracht, lijkt het mij belangrijk om de argumenten waarom het zien, respecteren, huldigen en zelfs stimuleren van diversiteit tot een moderne norm kan gemaakt worden, veel grondiger worden uitgespit dan tot hiertoe het geval is geweest.

Zelf ben ik van mening dat de etiketten 'modern' (met de nadruk op het universeel menselijke) en 'postmodern' (met de nadruk op differentie) van weinig belang zijn. Met de woorden die ik elders gebruikte: *“Wel belangrijk zijn de filosofische kwesties die aan de orde zijn. Zij zijn fundamenteel en urgent. Zij mogen niet afgedaan worden als een strijd tussen mannen en vrouwen, tussen modegevoelige en mediabewuste filosofen. Waarom? Omdat verschillen leren denken DE problematiek van onze tijd is. Omdat denken strijd is tegen barbaarij. Omdat er behoefte is aan een minimale consensus over een klein gemeenschappelijk groot verhaal. In de discussie tussen 'modern' en 'postmodern' dreigen we het grootste gevaar uit het oog te verliezen: het pre-moderne.”*

Michielsens, M. (1995) *Différence sexuelle et droit à l'existence*. In *L'extrême droite contre les femmes*, Editions Luc Pire, pp.163-178.

Hierin zit duidelijk de overtuiging dat het een prangende kwestie is om via denken, politiek handelen, sociaal beleid en dergelijke 'de barbarij' in toom te houden. De discussie – en vooral de analyse – waarom het denken met verschillen een uitstekend instrument is in de strijd tegen uiterst rechts, tegen irrationaliteit, tegen fundamentalisme van welke aard ook, tegen barbarij, dient wat mij betreft grondig gevoerd te worden.

4. Relatie tussen filosofische en economische analyse

In de tekst wordt de sprong gemaakt van een uitstekende filosofische analyse naar een "toepassing" in verband met "arbeid" en "sociale zekerheid". Daar volg ik de auteurs niet langer. De tekst over 'arbeid' slaat de weg in van een economische analyse van de huidige situatie. De filosofisch-sociologische bespreking die eraan voorafgaat biedt daarvoor geen basis. Noch om aan te geven wat er kan gedaan worden aan de werkloosheids crisis, noch om aan te geven hoe het individu in verbondenheid zou kunnen handelen in de huidige economische situatie.

Economisch is het nog nooit zo goed gegaan en toch worden de armen en modalen steeds armer en de rijken steeds rijker en schijnt dit noodzakelijk opdat het zo goed zou gaan. De tekst geeft op geen enkele manier aan wat de marges zijn om hierin in te grijpen, wie hierin zou kunnen ingrijpen (zelfs de natiestaat kan nauwelijks iets doen), wie hierin zou willen ingrijpen (zelfs de vakbonden durven het relatieve evenwicht nauwelijks in het gedrang brengen met een bescheiden vraag naar een

bescheiden loonsverhoging; zelfs de 'slachtoffers' zijn niet geneigd hun relatieve luxe in het gedrang te brengen), wat de variabelen zijn die in positieve zin zouden kunnen beïnvloed worden.

Oost-Europa en ex-Joegoslavië hebben het voorbeeld gegeven dat samenlevingen effectief in staat van ontbinding kunnen terechtkomen, zonder enig perspectief op het ontstaan van een betere maatschappelijke ordening dan diegene die is ingestort. Dit werkt voorzichtigheid en conservatisme in de hand.

Het is niet (enkel) een nieuwe visie op mensen in verbondenheid die zal leiden tot nieuwe visies op arbeid, tot een nieuwe visie op billijke verloning van arbeid of op waardering van zorgarbeid.

5. Solidariteit en sociale zekerheid

Dezelfde opmerking geldt voor de suggesties in verband met de hervorming van de sociale zekerheid.

In de debatten (internationaal) over de hervorming van de sociale zekerheid lijken de linkse critici van de verzorgingsstaat het deksel op de eigen neus te krijgen. In de landen waar de sociale zekerheid in toestand van hervorming is, zou het veeleer een toestand van ontbinding kunnen genoemd worden. Dit spoort voor Vlaanderen aan tot uiterste voorzichtigheid.

Hervormingen in de sociale zekerheid tasten basisassumpties aan over de manier waarop individuen zich in de maatschappij gesitueerd weten. Ik zie in Nederland met verbazing hoeveel

'rechten' mensen tijdens de hervorming van de sociale zekerheid kunnen afgenomen worden zonder dat er een systematisch en/of gestructureerd protest bij de bevolking ontstaat.

De prijs van het 'succesvolle poldermodel' is voor Jan met de Pet (en ook voor Mieke met de Schort en voor Kees en Anke met de Aktentas) gigantisch maar toch wordt dit model op de top van Amsterdam wereldwijd als voorbeeld geroemd en zal naar alle waarschijnlijkheid het paarse kabinet volgend jaar het vertrouwen van de bevolking krijgen om de slopingsarbeid voort te zetten.

Als de Nederlandse socioloog Raf Janssen voorstelt om de maatschappij van armoede, soberheid en ziekmakende schaarste te bestrijden ben ik het volmondig met hem eens. Het is echter nodig om te definiëren wat armoede, soberheid en schaarste inhoudt. Het houdt mijns inziens in: ellenlange wachtlijsten om aan elementaire medische zorgen te komen, hopeloze wachtlijsten om aan een woning te komen, wachtlijsten om aan een studieplek aan de universiteit te komen, arbitraire criteria om studieplekken te verdelen, een leven lang werken zonder recht op werkloosheidsuitkering in geval van werkloosheid, een zwaar gehandicapt kind krijgen en vaststellen dat de wachtlijst om het kind in een instelling te kunnen plaatsen 12 jaar bedraagt, een gezond kind krijgen en vaststellen dat de wachtlijsten in alle crèches om je heen dicht zijn omdat ze overvol (de wachtlijsten) zijn, etc. etc. Het betekent dat het bespreekbaar is geworden of de zorgverstrekkers akkoorden zouden sluiten met bepaalde werkgevers om de patiënten die werknemer zijn bij die bedrijven (door de werkgever gekochte) voorrang te geven – en zo te selecteren

wie als hartpatiënten op de wachtlijst sterft en wie op tijd een operatie krijgt.

Het zal duidelijk zijn dat ik hier niet de Vlaamse samenleving beschrijf. Ik beschrijf wel dat het een slecht idee is om zich in de kwestie van de hervorming van de sociale zekerheid te inspireren op Nederland.

6. Radicaliteit

Hoewel ik zelf aandrang op een behoedzame studie van de marges van de veranderbaarheid zou het wel passen om de onaanvaardbare tekortkomingen van deze samenleving (terug) wat duidelijker uit te spreken.

Bijvoorbeeld:

- De auteurs stellen de vraag wat de "nieuwe" risico's van "onze" (sic) samenleving zijn en hoe de sociale zekerheid daaraan aangepast moet worden. Er zijn de gezondheidsrisico's als gevolg van milieuvervuiling en technologische ontsporingen. Van een groene partij zou ik verwachten dat er veel meer geëist wordt in verband met het bestrijden van de aantasting van de gezondheid door milieuvervuiling en andere aberraties.
- Nieuwe informatie- en communicatietechnologieën worden nauwelijks genoemd. Ik zou verwachten dat er op dit vlak radicale eisen zouden gesteld worden. Dit is een van de weinige sferen waarin duidelijk ruimte zit. Het is nú dat beslist wordt hoe deze ruimte zal gebruikt worden, wie ervan zal genieten en welke problemen erdoor opgelost kunnen worden.
- De tekst geeft ruim aandacht aan diversiteit. Door dit op een abstracte manier te doen, zijn opmerkingen

over eventueel gebrek aan aandacht voor bepaalde groepen al bij voorbaat ondervangen. Toch doet de tekst op deze manier niet helemaal (of beter, helemaal niet) recht aan de kwesties die door protagonisten van een multiculturele samenleving aan de orde zouden dienen gesteld te worden.

7. Tot slot

In de tekst 'Het individu in verbondenheid' worden vele vragen expliciet gesteld en de tekst roept ook bij de lezer vele vragen op. Dat is een grote verdienste op weg naar een geheel van relevante maatschappelijke debatten.

.....
Magda Michielsens studeerde filosofie aan de Universiteit van Gent en is
docente Vrouwenstudies aan de universiteiten van Nijmegen en Antwerpen.